

УДК 330.567.2

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-4-6>

Білоус І.І.

кандидат економічних наук, доцент кафедри безпеки, правоохоронної діяльності та фінансових розслідувань Тернопільського національного економічного університету

Belous Irina

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department Security, Law Enforcement and Financial Investigations Ternopil National Economic University

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ

ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF THE CONCEPT OF FINANCIAL SECURITY OF HOUSEHOLDS

Метою статті є дослідження фінансової безпеки домогосподарств, зокрема вивчення цього поняття та формування й обґрунтування на основі аналізу наявних підходів власного тлумачення поняття фінансової безпеки домогосподарств. Незважаючи на певну увагу, приділену дослідженню проблематики фінансової безпеки домогосподарств та значну роль домашніх господарств у забезпеченні стабільного економічного розвитку держави, варто відзначити, що не існує чіткого визначення сутності фінансової безпеки домогосподарств. У статті розглянуто погляди сучасних науковців на поняття «домогосподарство» та «фінансова безпека домогосподарства». Удосконалено понятійно-категоріальний апарат теорії фінансів та економічної безпеки щодо уточнення змісту цих понять. Виявлено наявність неоднозначності трактування означеної категорії. Визначено, що наявність різних авторських поглядів зумовлена різними причинами. Окреслено основні функції фінансової безпеки домогосподарств, визначено її основну мету та суб'єкти забезпечення фінансової безпеки домогосподарств. Сформульовано основні завдання, які стоять перед фінансовою безпекою для забезпечення гідного життя громадян.

Ключові слова: домогосподарство, безпека, фінансова безпека, фінанси домогосподарств, рівень життя.

Целью статьи является исследование финансовой безопасности домохозяйств, в частности изучение этого понятия и формирование и обоснование на основе анализа существующих подходов собственного толкования понятия финансовой безопасности домохозяйств. Несмотря на определенное внимание, уделенное исследованию проблематики финансовой безопасности домохозяйств и значительную роль домашних хозяйств в обеспечении стабильного экономического развития государства, стоит отметить, что не существует четкого определения сущности финансовой безопасности домохозяйств. В статье рассмотрены взгляды современных ученых на понятия «домохозяйство» и «финансовая безопасность домохозяйства». Усовершенствован понятийно-категориальный аппарат теории финансов и экономической безопасности касательно уточнения содержания этих понятий. Выявлено наличие неоднозначности трактовки указанной категории. Определено, что наличие различных авторских взглядов обусловлено различными причинами. Очерчены основные функции финансовой безопасности домохозяйств, определены ее основная цель и субъекты обеспечения финансовой безопасности домохозяйств. Сформулированы основные задания, которые стоят перед финансовой безопасностью для обеспечения достойной жизни граждан.

Ключевые слова: домохозяйство, безопасность, финансовая безопасность, финансы домохозяйств, уровень жизни.

The main goal of each person is to achieve personal material well-being. Financial security of a person, household is an important component of social and economic security of the state, the center of which is the person and his needs, the quality of which affects the socio-economic development of the state and its social security. Households determine the basis of society and form the basic basis for stable economic development of the state. At the present stage of development of our state, the household should take a leading place in the economic policy of the state, in particular in financial. It is the financial security of households that is the basis of prosperous communities, strong families, so this topic should be given more attention. However, the current living conditions of households are due to a high degree of instability, which is the result of global economic stagnation. Therefore, it is necessary to have a clear understanding of what is meant by the term "financial security of households", which are the main tasks to ensure a decent life for citizens. The aim of the article is to study the concept of "household" and "financial security

of the household" and based on the analysis of existing approaches to form and justify their own interpretation of the concept of financial security of households. The following methods were used to achieve the goal: analysis, synthesis, induction, generalization, systems approach. The article considers the views of modern scientists on the concepts of "household" and "financial security of the household". The conceptual and categorical apparatus of the theory of finance and economic security has been improved in terms of clarifying the content of these concepts. The presence of ambiguity in the interpretation of this category was revealed. It is determined that the presence of different author's views is due to different reasons. The main functions of financial security of households are outlined; its main purpose and subjects of ensuring financial security of households are defined. The main tasks facing financial security to ensure a decent life for citizens have been formulated.

Keywords: household, security, financial security, household finances, standard of living.

Постановка проблеми. Домашні господарства є основою життєдіяльності суспільства та формують базове підґрунтя для стабільного економічного розвитку держави, тому що беруть участь в економічному процесі і щодо перерозподілу ресурсів, і щодо споживання вироблених благ. Саме домашні господарства є головним постачальником ресурсів в економіку України (капіталу, праці тощо). В умовах нестабільної ситуації на фінансовому ринку домогосподарства є найбільш уразливою ланкою економічної системи, оскільки беруть участь як у процесах виробництва продукції, так і в процесах її споживання.

Стабільний розвиток домогосподарств забезпечує безпечне функціонування економічної системи та економічної безпеки суспільства. Важливим фактором ефективного функціонування домогосподарства є його міцна економічна безпека, тоді як фінансова безпека є його складовою частиною та відображає фінансовий стан домогосподарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виклад результатів виконаних наукових досліджень, які стосуються питання фінансової безпеки домогосподарств та її забезпечення, представлено у працях провідних науковців, таких як О. Барановський, Л. Гур'янова, О. Жихор, М. Єрмошенко, Г. Пастернак-Таранушенко. Проблемам функціонування фінансів домогосподарств присвячені праці таких науковців, як Ю. Воробйов, В. Ворошило, Б. Пшик, С. Юрій.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на великий обсяг знань, що зачіпають різні рівні та функціональні сфери управління фінансовою безпекою держави, не існує чіткої методології та стратегії управління фінансовою безпекою домогосподарств, також залишаються недостатньо дослідженими ризики їх нестабільності та вплив фінансів домогосподарств на загальну кон'юнктуру фінансового ринку України.

З огляду на роль домашніх господарств у забезпеченні стабільного економічного розвитку держави та на достатню увагу, приділену дослідженню проблематики фінансової безпеки домогосподарств, варто відзначити, що не існує чіткого визначення сутності фінансової безпеки домогосподарств.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є дослідження понять «домогосподарство» та «фінансова безпека домогосподарства», формування та обґрунтування на основі аналізу наявних підходів власного трактування сутності поняття фінансової безпеки домашніх господарств. Під час дослідження було застосовано методи аналізу, синтезу, індукції, узагальнення, системний підхід.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В розвинених країнах сучасного світу переважає змішана економіка, яка передбачає співіснування в межах однієї держави різних економічних секторів. Одними з таких секторів є домогосподарства, які за своєю різнобічною природою забезпечують не лише власний розвиток, але й основу для стабільного розвитку держави.

У радянській фінансовій науці явище «домогосподарство» взагалі не розглядалося з огляду на економічні та ідеологічні причини. Відсутність глобальних ринкових відносин позбавляла необхідності розглядати домогосподарства як суб'єкти ринкових відносин, а рішення, що приймалися домогосподарством, практично не залежали від економічних параметрів [1, с. 30]. В Радянському демографічному енциклопедичному словнику домогосподарство визначається як сукупність учасників розподілу, котрі є членами соціально-економічного осередку, котрий об'єднує людей відносинами, що виникають під час організації їх сумісного побуту (ведення загального домашнього господарства, спільне проживання тощо) [2, с. 89]. Як бачимо, в цьому визначенні не відображена роль домогосподарств у виробничих процесах, тому що тоді існувала лише загальнодержавна форма власності, а про підприємницький вид діяльності домогосподарств не йшлося.

Існує досить багато трактувань цього терміна в науковій літературі. Такі вчені, як В. Єфимов, М. Соколов, прирівнюють домогосподарство до поняття «сім'я», інші науковці, зокрема О. Янін, Є. Дмитрієва, Л. Павлова, вважають, що домогосподарство може бути ширше за своїм складом за рахунок осіб, які ведуть разом із сім'єю своє господарство, проте можуть бути не пов'язані сімейними відносинами.

Під час проведення Всеукраїнського перепису населення 2001 року використовувалось визначення домогосподарства як сукупності осіб (або однієї особи), які спільно проживають в одному житловому приміщенні (його частині), ведуть спільне господарство (мають спільні витрати на утримання житла, харчування тощо), повністю або частково об'єднують та витрачають кошти. Ці особи можуть перебувати в родинних стосунках або стосунках свояцтва, не перебувати у будь-яких із цих стосунків або бути і в тих, і в інших стосунках [3].

Система національних рахунків використовує визначення домогосподарства як невеликої групи людей, що проживають в одному помешканні, повністю або частково об'єднують свої доходи й майно, спільно споживають певні види товарів і послуг.

На наш погляд, визначення поняття домогосподарства, які зазначені вище, потребують деякого корегування, тому що не враховують необхідність ведення спільного побуту. Недоречно називати домогосподарством кількох осіб, які не пов'язані будь-якими родинними стосунками та спільним побутом (наприклад, квартирантів, які проживають деякий період часу в одному житловому приміщенні, чи осіб, які проживають в одному готельному номері під час довготривалого відрядження).

У підручнику «Політична економія» сформульовано два визначення поняття домогосподарства [4, с. 158]:

– «домогосподарство – це економічний суб'єкт, який складається з одної або більшої кількості осіб, що спільно ведуть господарську діяльність і мають сумісний бюджет»;

– «домашні господарства країни – це сукупність усіх приватних господарств, діяльність яких спрямована на задоволення власних потреб».

Ці визначення також потребують певного корегування, оскільки теж не враховують необхідність ведення сумісного побуту. Наприклад, декілька осіб з одного міста чи селища, які не залежать один від одного, можуть поєднати свої кошти чи інші матеріальні активи, для здійснення спільної господарської діяльності, можуть мати сукупний бюджет своїх доходів і витрат, але домогосподарством таку спілку недоречно називати.

За рекомендаціями ООН для переписів населення, домогосподарства поділяють на два типи, а саме індивідуальні та колективні. Поняття «індивідуальне домогосподарство» ґрунтується на побутовому укладі, в рамках якого окремі особи або їх групи забезпечують себе всім необхідним для життя, перш за все харчуванням. На відміну від сім'ї, відносні спорідненості або свояцтва між членами одного індивідуального домогосподарства не обов'язкові. Першорядною ознакою може бути як спільне проживання в житловій одиниці (квартира, будинок або його частина, службова квартира у будівлях установ, номери у готелях, палатки у таборах або взагалі не мати житла), так і спільне ведення домашнього господарства, або їх поєднання. До домашніх господарств відносять домашню прислугу та населення, яке перебуває в різних колективах. До колективних домогосподарств відносять спеціалізовані інституційні установи, що призначені для колективного проживання, такі як в'язниці, казарми, дитячі будинки, будинки дитини, школи-інтернати для дітей-сиріт, будинки-інтернати для осіб похилого віку та інвалідів, лікарні для хронічно хворих, монастирі та інші подібні заклади [5].

Відповідно до Закону України «Про сільськогосподарський перепис» від 23 вересня 2008 року № 575-VI, домогосподарство – це сукупність індивідів, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, убезпечують себе всім необхідним для життєдіяльності, ведуть сумісне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти. Ці особи можуть перебувати в родинних стосунках або стосунках свояцтва, не перебувати у будь-яких із цих стосунків або перебувати і в тих, і в інших стосунках. Домогосподарство може складатися з одного індивіда [6].

Зарубіжні науковці-економісти, автори «Економікс» К.Р. Макконнелл і С.Л. Брю стверджують, що домогосподарство є постачальником усіх економічних ресурсів і водночас основним кінцевим споживачем більшої частини національного продукту. Вони вивчають домашні господарства, по-перше, як групу отримувачів доходів, а по-друге, як групу, що витрачає кошти [7, с. 73].

На нашу думку, домогосподарство – це господарююча економічна одиниця, яка складається з невеликої кількості людей (однієї людини), які спільно проживають в одному житловому приміщенні, ділять спільний побут і спільно формують бюджет своїх доходів та основних витрат задля забезпечення себе всім необхідним для життєдіяльності та задоволення власних потреб.

В умовах ринкових відносин роль домашніх господарств в економічному розвитку суспільства є надзвичайно важливою. Це зумовлено такими факторами.

1) Домогосподарства як суверенні самостійні суб'єкти господарювання, котрі мають свої потреби та інтереси, беруть участь у кругообігу ринкової економіки. Домогосподарства мають право користуватися й розпоряджатися ресурсами, користуватися придбаними ресурсами та реалізувати свою вироблену продукцію, виходячи з власних інтересів, укладати різні угоди.

2) Домогосподарства виступають і як виробники (продавці), і як споживачі (покупці) товарів та послуг. На ринку ресурсів домашні господарства надають працю і підприємницькі здібності, капітал, землю. На ринку споживчих благ вони встановлюють попит на них.

3) Метою національного виробництва є задоволення потреб домогосподарств у багатоманітних товарах та послугах, а попит на ці потреби є одним із найважливіших складників сукупного попиту.

4) Невикористана частина доходу домашніх господарств, яка залишається під час витрат на поточні споживчі потреби, акумулюється і може стати потужним джерелом формування фінансових ресурсів держави [4, с. 159].

Таким чином, домашні господарства як суб'єкти ринкових відносин здійснюють такі функції, як постачальницька (надають чинники виробництва), виробнича (виробляють продукцію, надають послуги), споживча (споживають частину отриманого доходу) і заощадлива (заощаджують частину отриманого доходу). Це обумовлює основу розвитку фінансів домогосподарств.

Фінанси домашніх господарств як економічні відносини реалізуються у сім'ях, міжособистісних взаєминах, відрізняючись специфікою щодо отримання доходів і щодо формування цільових фондів та використання коштів. Такі науковці, як С. Юрій та В. Федосов, зазначили, що фінанси домогосподарств – це один із важливих елементів фінансової системи, оскільки формування й використання фінансових ресурсів населення пов'язані з розвитком інших складових частин фінансової системи, розвитком банківської системи, страхування тощо. Фінансам домогосподарств у такій системі належить провідна роль, тому що розвиток усього суспільства багато в чому підпорядкований забезпеченню інтересів громадян, їх груп та об'єднань [8].

Важливим питанням функціонування домашніх господарств та закономірностей їх розвитку є їх фінансова безпека. Згідно зі статтею 3 Конституції України, людина, її життя, честь і гідність, недоторканість та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Власне, поняття «безпека», окрім соціальної функції, передбачає захист фінансових ресурсів від несприятливих зовнішніх і внутрішніх факторів, що унеможливають або погіршують умови життя й розвиток людини.

На думку Л. Коваль, «у найбільш загальному розумінні фінансова безпека – це відсутність загроз процесам розподілу та перерозподілу ВВП. Таке визначення фінансової безпеки охоплює всіх суб'єктів та об'єктів фінансової безпеки» [9, с. 99].

Фінансова безпека є універсальною категорією, що відображає захищеність суб'єктів соціально-економічних відносин на усіх рівнях: від держави до кожного її громадянина, тому що розкривається через захищеність функціонування від негативних впливів зовнішнього середовища та має здатність швидко нейтралізувати різні загрози чи адаптуватися до наявних умов, що не позначаються негативно на його діяльності [10, с. 48].

Основними функціями фінансової безпеки є створення умов та можливостей для оперативного раціонального управління фінансовими ресурсами як у повсякденних умовах, так і за надзвичайних ситуацій; вжиття комплексу тактичних та стратегічних заходів, спрямованих на попередження загроз та їх нейтралізацію; прогнозування й визначення внутрішніх і зовнішніх загроз інтересам суб'єкту фінансової безпеки.

Отже, якщо розглядати фінансову безпеку як захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на всіх рівнях фінансових відносин, а також забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій та установ, регіонів, галузей, секторів економіки держави фінансовими ресурсами, то об'єктом фінансової безпеки будуть виступати фінансові інтереси та фінансові ресурси, безпеку яких необхідно забезпечити.

Варто відзначити, що існує два різноспрямовані підходи до розкриття сутності поняття «фінансова безпека домогосподарств», а саме вітчизняний та закордонний. Сутність вітчизняного підходу полягає в тому, що основним у фінансовій безпеці є фінансова безпека держави та реального сектору економіки, а вже потім йдуть фінансова безпека домогосподарств та особистості. Сутність закордонного підходу полягає в тому, що фінансова безпека домогосподарств є первісною основою, адже через задоволення власних потреб домогосподарств забезпечується функціонування всієї фінансової системи країни. Різниця цих підходів полягає перш за все у різниці в національному менталітеті.

В Україні більшість громадян вважала, що їхньою фінансовою безпекою повинна опікуватися держава. Хоча на сучасному етапі (нестабільна економічна ситуація, високий рівень корумпованості, правовий нігілізм державних чиновників, періодичні економічні та фінансові кризи, низький рівень соціальної захищеності тощо) домогосподарства все більше беруть від-

повідальність за власну фінансову безпеку на самих себе, не сподіваючись на державу. Власне, у країнах Західної Європи та США завжди культивувався принцип самозабезпечення та самофінансування.

Отже, суб'єктами забезпечення фінансової безпеки домогосподарств мають виступати держава в особі відповідних органів; підприємства, установи, організації; самі домашні господарства.

Висновки. Отже, резюмуючи вищевикладене доводимо таких висновків:

– фінансова безпека домогосподарства – це такий стан життєдіяльності домашнього господарства, за якого забезпечується захист фінансових інтересів його членів, а також гідний та якісний рівень життя, для якого характерна стійкість до впливу внутрішніх та зовнішніх загроз;

– основна мета фінансової безпеки домогосподарства полягає у постійному та стабільному підтриманні такого фінансового стану домогосподарства, який характеризується стійкістю до впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, спроможністю домогосподарства забезпечувати гідний та якісний рівень життя;

– основними завданнями фінансової безпеки домогосподарств є виявлення основних ризиків та загроз фінансовій безпеці; обчислення індикаторів фінансової безпеки домогосподарств і зіставлення з їх граничною межею; визначення та вжиття комплексу заходів, спрямованих на попередження загроз та їх нейтралізацію задля забезпечення фінансової безпеки домогосподарств; забезпеченість захисту фінансових інтересів усіх членів домогосподарства; підтримка фінансової стійкості та незалежності домогосподарства.

Таким чином, фінансова безпека домашніх господарств – це основа соціальної стабільності в державі, а також важлива невіддільна складова частина системи фінансової безпеки на усіх рівнях фінансових відносин, тому механізм забезпечення фінансової безпеки потребує подальших досліджень та вдосконалення.

Бібліографічний список:

1. Калабихина И. Некоторые аспекты теоретического анализа домохозяйства. *Вестник МГУ. Серия 6 : Экономика*. 1995. № 5. С. 28–40.
2. Демографический энциклопедический словарь. Москва : Советская энциклопедия, 1985. 608 с.
3. Про Всеукраїнський перепис населення : Закон України від 19 жовтня 2000 року № 2058-III. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2058-14#Text> (дата звернення: 19.06.2020).
4. Федоренко В., Діденко О., Руженський М., Іткін О. Політична економія : підручник / за наук. ред. В. Федоренка. Київ : Алерта, 2008. 478 с.
5. Multilingual Demographic Dictionary. 2nd edition. 1982. URL: <http://en-ii.demopaedia.org/wiki/11#110> (дата звернення: 19.06.2020).
6. Про сільськогосподарський перепис : Закон України від 23 вересня 2008 року № 575-VI : чинне законодавство станом на 19 грудня 2019 року : офіційний текст. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575-17> (дата звернення: 19.06.2020).
7. McConnell C.R., Brue S.L., Flynn S.M. *Economics: Principles, Problems, and Policies*. 18th ed. 2009. 784 p.
8. Юрій С., Федосов В. *Фінанси* : підручник. Київ : Знання, 2008. 611 с.

9. Коваль Л. Понятійно-категоріальний апарат дослідження фінансової безпеки. *Фінансовий простір*. 2013. № 3(11). С. 96–100.
10. Жихор О., Фоменко А. Фінансова безпека підприємства як економічна категорія. Розвиток та формування економіки та соціологія праці. *Фінансовий простір*. 2012. № 3(7). С. 46–48.

References:

1. Kalabikhina I. (1995). Nekotoryye aspekty teoreticheskogo analiza domokhozyaystva [Some aspects of the theoretical analysis of the household]. *Bulletin of the MSU*, vol. 6, no. 5, pp. 28–40.
2. Soviet encyclopedia (1985). Demograficheskiy éntsiklopedicheskiy slovar' [Demographic encyclopedic dictionary]. Moscow: Soviet encyclopedia.
3. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (2000). Zakon Ukrainy "Pro Vseukrayins'kyy perepys naseleennya" [Law of Ukraine "On the All-Ukrainian Population Census"], no. 2058-III. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2058-14#Text> (accessed 19 June 2020).
4. Fedorenko V., Didenko O., Ruzhensky M., Itkin O. (2008). *Politychna ekonomiya* [Political Economy]. Kyiv: Alerta. (in Ukrainian)
5. Multilingual Demographic Dictionary (1982). Available at: <http://en-ii.demopaedia.org/wiki/11#110> (accessed 19 June 2020).
6. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (2009). Zakon Ukrainy "Pro sil's'kohospodars'kyy perepys" [Law of Ukraine "On Agricultural Census"], no. 575-VI. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575-17> (accessed 19 June 2020).
7. Campbell R. McConnell, Stanley L. Brue, Sean M. Flynn (2009). *Ekonomika: pryntsyipy, problemy ta polityka* [Economics: Principles, Problems, and Policies], 18th. Boston: McGraw-Hill Irwin.
8. Yuriy S., Fedosov V. (2008) *Finansy* [Finance]. Kyiv: Knowledge. (in Ukrainian)
9. Koval L. (2013). Ponyatiyno-katehorial'nyy aparat doslidzhennya finansovoyi bezpeky [Conceptual and categorical apparatus of financial security research]. *Financial space*, no. 3(11), pp. 96–100.
10. Zhikhor O., Fomenko A. (2012). Finansova bezpeka pidpryyemstva yak ekonomichna katehoriya. Rozvytok ta formuvannya ekonomiky ta sotsiolohiya pratsi Finansovyy prostir [Financial security of the enterprise as an economic category. Development and formation of economics and sociology of labor]. *Financial space*, no. 3(7), pp. 46–48.